

**ПАРЛАМЕНТЫН СОНГУУЛИЙН ТОГТОЛЦОО, ПАРЛАМЕНТЫН
ГИШҮҮДИЙН ТОО БА ТҮҮНИЙГ ТОГТООХ, ТООЦОХ ЗАРЧИМ**

(Мэдээлэл, лавлагаа)

Д.Халиун, Г.Билгээ

АГУУЛГА

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

1.ПАРЛАМЕНТЫН СОНГУУЛИЙН ТОГТОЛЦОО

1.1.Сонгуулийн тогтолцоо, ангилал

1.2.Дэлхийн улс орнуудын сонгуулийн тогтолцоо

1.3.Сонгуулийн тогтолцоог үндсэн хуульдаа тусгасан орнууд

2.ПАРЛАМЕНТЫН ГИШҮҮДИЙН ТОО, ТҮҮНИЙГ ТОГТООХ, ТООЦОХ ЗАРЧИМ

2.1.“Куб язгуурын хууль”

2.2.Парламентын нэг танхимтай улс орнуудын хүн амын тоог парламентын гишүүдийн тоонд харьцуулсан байдал

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

НЭГ. ПАРЛАМЕНТЫН СОНГУУЛИЙН ТОГТОЛЦОО

Судалгааны энэхүү хэсэгт дэлхийн улс орнуудын сонгуулийн тогтолцоо, түүний ангилал мөн улс орнууд хууль тогтоох дээд байгууллагын сонгуулийн тогтолцоог Үндс хуульдаа хэрхэн тусгасан талаар авч үзсэн болно.⁴¹³

1.1. Сонгуулийн тогтолцоо, ангилал⁴¹⁴

Сонгуулийн тогтолцоо (буюу санал хураах тогтолцоо) гэдэг нь сонгогч тодорх хувилбаруудаас өөрийн сонголтыг хийхтэй холбогдсон харилцаа юм. Сонгуулий тогтолцоо нь санал хураах, санал тоолох, эцсийн дүнг нэгтгэн тооцох дүрэм журм өөртөө агуулж байдаг. Сонгуулийн тогтолцоог судалдаг онолыг *сонгуулийн эрх зүй* г хэлбэр талаас нь тодорхойлж болох бөгөөд түүний цаана улс төр судлал, эдийн зас математикийн агуулга оршиж байдаг.

Сонгуулийн саналын агуулга, тойргийн хэмжээ, санал хураалтын дүнг мандат шилжүүлэн тооцох журам, саналаа тухайлсан нэр дэвшигчийн төлөө, эсхүл түүн хамруулж байгаа нам, эвсэл (нэрсийн жагсаалт)-ийн төлөө өгөх зэрэг хувьсах чанарт үзүүлэлтүүдийг харгалзан сонгуулийн тогтолцоог дор дурдсанаар ангилна.

Дэлхийн улс орнуудад сонгуулийн тогтолцооны маш олон хувилбар үйлчилж байг бөгөөд тэдгээр нь дотроо олон хувилбартай байгаа юм. Үүнийг хялбарчлан сонгуули *олонхыг төлөөлөх тогтолцоо*, сонгуулийн *хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоо* сонгуулийн *холимог тогтолцоо* гэсэн гурван ангилалд авч үздэг. Эдгээрийн алинд хамааруулж болохооргүй үл шилжих нэг саналын, *хязгаарлагдмал саналын, санал дугаарлаж өгөх Бордогийн тооцооны* арга гэсэн сонгуулийн тогтолцооны ангилал б байдаг.

а. Олонхыг төлөөлөх тогтолцоо: Тодорхой нэр дэвшигчээр дамжуулан сонгуули байгуулагддаг эрх барих байгууллагыг бүрдүүлдэг тогтолцоог олонхыг төлөөл тогтолцоо гэнэ.

Энэ тогтолцоо нь харьцангуй олонхын, багц саналын, намын багц саналын, дараал тогтоож саналаа өгөх альтернатив саналын, хоёр шатлалтай саналын гэх м хувилбаруудтай. Сонгогчдын олонхын санал авсан нэр дэвшигч сонгогдсонд тооцогд бөгөөд туйлын олонх (50+1), харьцангуй олонх (хамгийн олон санал авсан), дийлэ (2/3) болон үнэмлэхүй олонх (3/4)-ийн саналаар сонгогдох гэж ангилдаг.

б. Хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоо: Нам эвслийн төлөөллөөр дамжуула сонгуулиар байгуулагддаг эрх барих байгууллагыг бүрдүүлдэг тогтолцоог ху тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоо гэнэ. Нам эвслийн авсан саналын хувьтай мандат тоо нь уялдаж байх ёстой. Хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоо нь жагсаалт (нээлтт ба хаалттай)-ын, шилжих бололцоотой нэг саналын гэх мэт олон хувилбартай. Ху тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоонд:

- нам эвслүүдэд суудал хуваарилах тооцоо нь давуу тал олонтой ч зар талаар хүндрэлтэй;
- ихэнх тохиолдолд сонгуулийн босго тогтоох замаар суудлыг хуваарилдаг;

⁴¹³ “Сонгуулийн эрх зүйн тогтолцооны онол, арга зүйн үндэслэл, зохистой хувилбарыг сонгох зарчим” судалгааны тайлан, СТ-10/217. Ц.Товуусүрэн. 2010 он.

⁴¹⁴ Мөн тэнд.

- сонгуулийн босгыг ихэнхдээ тухайн тойрог/улсын хэмжээнд/-ийн сонгуулийн хүчинтэй саналын тоог мандатын тоонд харьцуулж тодорхойлдог;
- намын нэрийн жагсаалтаас хэдэн хүнд мандат хуваарилагдах вэ гэдэг н босго саналын тоо тухайн намын авсан саналын тоонд хэд дахин багтаа байгаагаар илэрхийлэгдэнэ;
- үлдэгдэл саналыг хэрхэн хуваарилах нь хамгийн том асуудал.

в.Холимог тогтолцоо: Олонхыг төлөөлөх, хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоон аль алиных нь шинжийг агуулдаг. Энэхүү тогтолцоог *холимог хувь тэнцүүлсэн зэрэгцээ* (параллель) гэж ангилж болно.

Холимог хувь тэнцүүлсэн тогтолцоонд сонгогчдын өгсөн нэг саналаар хоёр өө тогтолцооны суудал хуваарилах аргыг хэрэглэдгээрээ онцлог юм. Зэрэгцээ (параллель саналын арга нь сонгогч олонхыг төлөөлөх хэсэгт 1 санал, хувь тэнцүүлэн хуваарила хэсэгт нэг санал өгдгөөрөө ялгаатай.

Сонгуулийн янз бүрийн тогтолцооны эцсийн үр дүн нь олон янз байж болох бөгөө ялангуяа илэрхий олонх байхгүй тохиолдолд бүр ч илүү мэдрэгддэг. Иймээс сонгуулий тогтолцоог сонгохдоо хэлбэр талаас нь биш агуулгаар нь авч үзэхийг онолын талаас н шаардах болжээ.

Сонгуулийн тогтолцооны агуулгад дор дурдсан хүчин зүйлүүдийг зайлшгүй тооц хэрэгтэй байдаг.

1.Сонгуулийн тогтолцооны агуулгад:

- саналаа илэрхийлэх хэлбэр;
- нэр дэвшигчийн асуудал;
- санал адил жинтэй байх шаардлага;
- саналын босго тогтоох арга;
- сонгуулийн тойрог, сонгогчид хамаарах үндэсний болон хүйсийн онцлогий тооцож үзэх шаардлага.

2.Олон ялагчдыг тодруулах арга:

- хувь тэнцүүлэн хуваарилах арга;
- хагас хувь тэнцүүлэх арга;
- холимог тогтолцооны арга.

3.Ганц ялагчийг тодруулах арга:

- нэг болон дараалалд оруулсан саналын арга;
- шилдгийг тодруулах олон шатлалтай саналын арга;
- зэрэглэх саналын арга (саналаа дугаарлаж өгөх, хэлэлцүүлэгтэй санал өгөх);
- нэг ялагчийг шалгаруулах үнэлгээний шалгуур зэргийг харгалзан үзэх хэрэгтэй

ИИХ МН
СУДАЛГААНЫ САН

Хүснэгт 1. Сонгуулийн хүчин зүйлийн нөлөөлөл

Сонгуулийн тогтолцооны нөлөөлөл			Сонгогч саналаа гаргах чиглэлийн нөлөөлөл					
Олонхыг төлөөлөх	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	Холимог	Намын нэрийн жагсаалтад		Нэр дэвшигчийн нэрийн жагсаалтад		Тухайлсан нэр дэвшигчид	
							Олонхыг төлөөлөх тогтолцооны	
Давуу талууд								
Том намуудад давуу тал үүсгэдэг. Төрийн эрхийг том намууд тогтвортой барих нөхцөл бүрдүүлнэ.	Парламент олон нам суудал авах нөхцөл бүрдүүлнэ. Аливаа үзэл бодол, үнэт зүйл нэг танхимд хэлэлцэгдэх боломж бүрдүүлнэ.	Олонхыг төлөөлөх, хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцооны давуу талуудыг товойлгох, дутагдалтай талуудыг хязгаарлах бололцоо бүрдүүлнэ. Том улсуудад болон үндэсний асуудал тавигддаг улсуудад тохиромжтой.	Жижиг намуудад суудал болгомжийг бүрдүүлнэ. Хувь тэнцүүлсэн шинж улам тодорч, санал адил жинтэй байх, санал өгөх, тооцоход хялбар, хүйсийн тэгш байдал, үндэстний асуудлыг шийдвэрлэх нөхцөл бүрдүүлнэ.	Намын нээлттэй нэрийн жагсаалт байдгаараа сонгогчид илүү ойлгомжтой. Жижиг намуудад суудал ногдох боломж давуутай.	Цөөн намын нөлөөг нэмэгдүүлж, олонхын Засгийн газар бүрдэж, хариуцлага, нэг хүчинд төвлөрнө.	Парламентад хэд хэдэн нам орж, ялангуяа жижиг нам суудал авах өснө. Намын доторх нэр дэвшигчдийн сонгогдох дараалалд сонгогч нөлөөлөх боломж бүрдүүлнэ.		
Дутагдалтай талууд								
Сонгогчдын саналын багагүй хэсэг парламентад тусгалаа олохгүй байх сул талтай.	Засгийн газраа намууд нэгдэж байгуулах, хариуцлага хүлээх зэвн тодорхойгүй болох, Засгийн газар огцрох магадлал өснө.	Бүс нутгийн болон үндэсний хэмжээний асуудлын зааг ялгарч, Парламентад өөр өөр ашиг сонирхол зөрчилдөх магадлалтай.	Орон нутаг, парламентын гишүүдийн амьд холбоо сулрах, намын лидерүүдийн давамгайл байдал тогтох, эсвэл нөлөө багатай, үгнээс гардаггүй хүмүүсийг жагсаалтаа оруулах, намын доторх эрүүл санал бодлыг үл хүндэтгэх талтай.	Парламент олон намын оролцоотой болж, Засгийн газрыг намууд хамтарч бүрдүүлэх тохиолдол элбэг байдаг.	Сонгогчийн өгсөн саналын нэлээд хэсэг нь парламентад тусгалаа олохгүй гадна талд нь үлддэг.	Намын нээлттэй нэрийн жагсаалтаас сонголт хийх нь Сонгуульд оролцож байгаа нам бүрээр нэр дэвшигчдийн нэрийн жагсаалт гаргаж сонгогч бүр түүнээс сонголт хийхэд төвөгтэй.		

1.2.Дэлхийн улс орнуудын сонгуулийн тогтолцоо

Ардчилал, сонгуульд туслах олон улсын хүрээлэн (*Internatioanl IDEA*)-ийн мэдээллийн сангаас авсан мэдээллийн дагуу өдгөө дэлхийн 219 улсаас:

- сонгуулийн холимог тогтолцоотой – 32 улс (14.7%);
- олонхыг төлөөлөх тогтолцоотой – 86 улс (39.6%);
- хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоотой – 83 улс (38.2%);
- бусад – 8 улс (3.7%);
- шилжилтийн тогтолцоотой – 1 улс (0.5%);
- шууд сонгуульгүй – 7 улс (3.2%);
- мэдээлэл байхгүй – 2 улс байна.

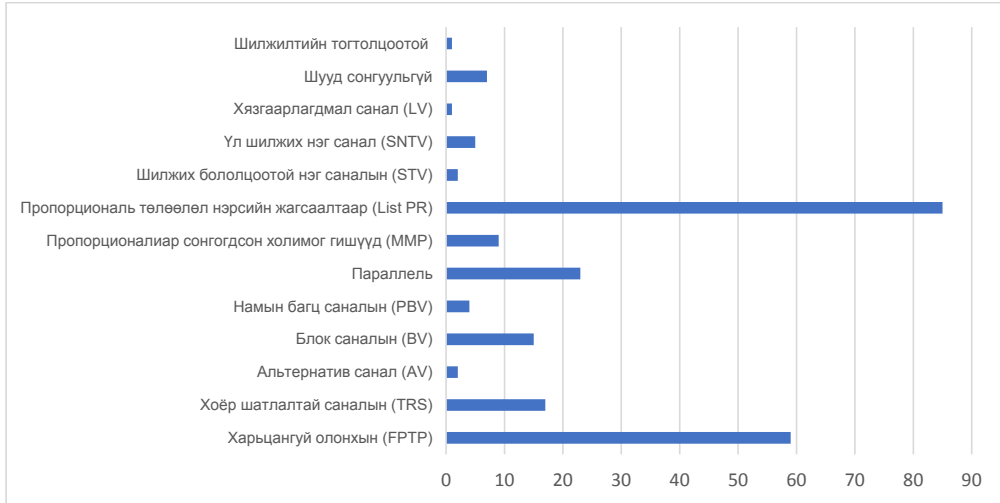
Хүснэгт 2. Дэлхийн улс орнуудын сонгуулийн тогтолцоо⁴¹⁵

Сонгуулийн тогтолцоо	Улсын тоо, эзлэх хувь	Улсын нэр
Сонгуулийн холимог тогтолцоотой	32 улс (14.7%)	Андорра, Боливи, Венесуэл, Гвиней, Герман, Гүрж, Жибути, Зимбабве, Итали, Киргиз, Лесото, Ливи, Литва, Мавритани, Мексик, Монако, Непал, ОХУ, Өмнөд Солонгос, Пакистан, Палестин, Сейшелийн Арлууд, Сенегал, Судан, Тажикистан, Тайвань, Тайланд, Украин, Унгар, Филиппин, Шинэ Зеланд, Япон
Олонхыг төлөөлөх тогтолцоотой	86 улс (39.6%)	Австрали, Азербайжан, Ангилья, Антигуа ба Барбуда, АНУ, Бангладеш, Барбадос, Бахам, Бахрейн, Беларусь, Белиз, Бермуда, БНАКонго Улс, БНКонго Улс, Ботсвана, Бутан, Виржинийн Арлууд, Вьетнам, Габон, Гамби, Гана, Гернси, Гренада, Гэгээн Елена Арал, Доминик, Египет, Жерси, Замби, Ирак, Иран, Их Британи, Йемен, Кайманы Арлууд, Камерун, Канад, Катар, Кени, Кирибати, Коморос, Кот д'Ивуар, Куба, Кукийн Арлууд, Лаос, Либер, Маврики, Малави, Малайз, Мали, Мальдив, Маршаллын Арлууд, Микронез, Монгол, Монцеррат, Мьянмар, Мэн Арал, Нигери, Ниуэ, Оман, Палау, Папуа Шинэ Гвиней, Самоа, Сент Винсент ба Гренадин, Сент Китс ба Невис, Сент Люсия, Сингапур, Сири, Соломоны Арлууд, Сьерра Леон, Танзани, Токелау, Тонга, Төв Африкийн БНУ, Тринидад ба Тобаго, Тувалу, Туркменистан, Туркс ба Кайкосын Арлууд, Уганда, Узбекистан, Фолклендын Арлууд, Франц, Хаити, Хойд Солонгос, Чад, Энэтхэг, Эсватини, Этиоп, Ямайка
Хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоотой	83 улс (38.2%)	Австри, Албани, Алжир, Ангол, Аргентин, Армени, Аруба, Бельги, Бенин, Болгар, Босни-Херцеговин, Бразил, Буркина Фасо, Бурунди, Гватемал, Гайана, Гвиней-Бисау, Гондурас, Грек, Гренланд, Дани, Доминикан, Зүүн Тимор, Израил, Индонез, Ирланд, Исланд, Испани, Йордан, Кабо Верде, Казахстан, Камбож, Кипр, Кипр (Хойд), Колумби, Косово, Коста Рика, Латви, Ливан, Лихтенштайн, Люксембург, Мальта, Марокко, Мозамбик, Молдова, Монтенегро, Намиби, Нигер, Нидерланд, Нидерландын Антилын Арлууд, Никарагуа, Норвег, Өмнөд Африк, Панам, Парагвай, Перу, Польш, Португал, Руанда, Румын, Сан Марино, Сан Томе ба Принсип, Серб, Словак, Словени, Суринам, Того, Тунис, Турк, Уругвай, Фижи, Финланд, Хойд Македон, Хорват, Чех, Чили, Швед, Швейцар, Шри Ланка, Эквадор, Экваторын Гвиней, Эль Сальвадор, Эстони

⁴¹⁵ <https://www.idea.int/data-tools/world-view/44>

Бусад	8 улс (3.7%)	Афганистан, Вануату, Гибралтар, Кувейт, Науру, Питкэрний Арлууд, Мадагаскар
Шууд сонгуульгүй	7 улс (3.2%)	АНЭУ, Бруней, Ватикан, Саудын Араб, Сомали, Хятад, Эритрей
Шилжилтийн тогтолцоотой	1 улс (0.5%)	Өмнөд Судан

Зураг 1. Хууль тогтоох дээд байгууллагыг бүрдүүлэх сонгуулийн тогтолцоо⁴¹⁶

Тогтолцооны нэр		Улсын тоо, эзлэх хувь
	FPTP	59 (27.2%)
Хоёр шатлалтай саналын	TRS	17 (7.8%)
Альтернатив санал	AV	2 (0.9%)
Блок саналын	BV	15 (6.9%)
Намын багц саналын	PBV	4 (1.8%)
Параллель	Parallel	23 (10.6%)
Пропорционалиар сонгогдсон холимог гишүүд	MMP	9 (4.1%)
Пропорциональ төлөөлөл нэрсийн жагсаалтаар	List PR	85 (39.2%)
Шилжих бололцоотой нэг саналын	STV	2 (0.9%)
Үл шилжих нэг санал	SNTV	5 (2.3%)
Хязгаарлагдмал санал	LV	1 (0.5%)
Шууд сонгуульгүй		7 (3.2%)
Шилжилтийн тогтолцоотой		1 (0.5%)
	Бусад	8 (3.7%)
	Бүгд	217

1.3. Сонгуулийн тогтолцоог үндсэн хуульдаа тусгасан орнууд

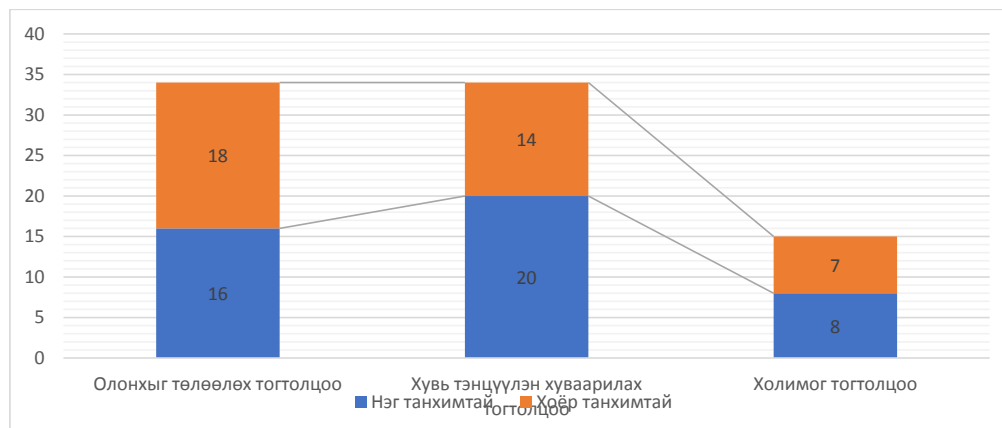
Парламентын сонгуулийн үндсэн зарчмыг тогтоосон гол эх сурвалж нь тухайн улсын Үндсэн хууль байдаг. Тэр дундаа сонгуулийн тогтолцооны талаар гадаад орнуудын Үндсэн хуулиар зохицуулсан хэм хэмжээ нь харилцан адилгүй байдаг.

Гэхдээ сонгуулийн талаарх илүү нарийвчилсан зохицуулалтыг хууль тогтоох байгууллагаас баталсан сонгуулийн тухай хууль, эсхүл хууль тогтоох байгууллагын танхимаас баталсан регламентууд байдаг.

⁴¹⁶ <https://www.idea.int/data-tools/world-view/44>

Дэлхийн 83 улсын Үндсэн хуульд сонгуулийн тогтолцоог тогтоосон байна. Үүнд олонхыг төлөөлөх тогтолцоотой 34 улс, хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоотой 34 улс, холимог тогтолцоотой 15 улс тус тус орсон байна.⁴¹⁷

Зураг 2. Үндсэн хуульдаа сонгуулийн тогтолцоог тогтоосон орнууд, (танхимын тоо)

Хүснэгт 3. Үндсэн хуульдаа сонгуулийн тогтолцоог тогтоосон орнуудын жагсаалт

	Нэг танхимтай	Хоёр танхимтай
Олонхыг төлөөлөх тогтолцоо <i>Нэг танхимтай – 16 улс</i> <i>Хоёр танхимтай – 18 улс</i>	Азербайжан Вануату Вьетнам Куба Мальдив Маршаллын Арлууд Науру Невис Папуа Шинэ Гвиней Самоа Сент-Винсент ба Гренадин Соломоны Арлууд Тувалу Туркменистан Хойд Солонгос Хятад	Австрали Антигуа ба Барбуда АНУ Барбадос Белиз Бутан Гаити Гренада Канад Малайз Палау Сент Люсия Тринидад ба Тобаго Фижи Филиппин Чех Энэтхэг Ямайка
Хувь тэнцүүлэн хуваарилах тогтолцоо <i>Нэг танхимтай – 20 улс</i> <i>Хоёр танхимтай – 14 улс</i>	Албани Зүүн Тимор Исланд Киргиз Коста-Рика Лаос Латви	Австри Аргентин Бельги Боливи Бразил Доминиканы БНУ Испани

⁴¹⁷ Выборы в мире: Избирательные системы. И.Б.Борисов, А.Г.Головин, А.В.Игнатов. Российский общественный институт избирательного права, Избирательная комиссия ленинградской области. Санкт-Петербург. 2015. 36-39 дэх тал.

	Лихтенштайн Люксембург Никарагуа Норвег Панам Перу Португал Сальвадор Суринам Финланд Швед Шри Ланка Эстони	Колумби Нидерланд Парагвай Польш Тайланд Уругвай Швейцар
Холимог тогтолцоо <i>Нэг танхимтай – 8 улс</i> <i>Хоёр танхимтай – 7 улс</i>	Венесуэл Гватемал Гондурас Гүрж Микронез Шинэ Зеланд Өмнөд Солонгос Эквадор	Камбож Мексик Мьянмар Пакистан Тайланд Чили Япон

Тайлбар: Судалгаанд парламентын хоёр танхимтай орнуудын хувьд доод танхимыг сонгосон болно.

ХОЁР. ПАРЛАМЕНТЫН ГИШҮҮДИЙН ТОО, ТҮҮНИЙГ ТОГТООХ, ТООЦОХ ЗАРЧИМ

2.1. Куб язгуурын хууль

Парламентын гишүүдийн тоо улс төрийн намуудын төлөөлөлд тодорхой нөлөө үзүүлдэг. Ялангуяа жижиг тогтолцоонд (нэг мандаттай тойрог, олон мандаттай жижиг тойрог г.м.) олон суудалтай байна гэдэг нь орон нутгийн дэмжлэгтэй жижиг намуудын төлөөллийг нэмэгдүүлэх боломжтой гэсэн үг. Тиймээс улс орны хувьд хэтэрхий жижиг парламент нь чухал эрх ашгийг хааж болох талтай. Нөгөө талаар, хэт том парламент нь хууль тогтоох нүсэр үйл явцыг бий болгох, парламентын дотоод буюу хороодын бүтцийг илүү төвөгтэй болгох, эсхүл хууль тогтоох дийлэнх эрх мэдлийг гүйцэтгэх засаглалд шилжүүлэхэд түлхэц болох талтай.⁴¹⁸

Хууль тогтоогчийн хамгийн чухал үйл ажиллагааны нэг бол харилцаа холбоо юм. Тэдний ажлын хамгийн чухал шинж чанар нь төлөөллийн чиг үүрэг буюу сонгогчидтой харилцах, мөн хууль тогтоох чиг үүрэг буюу бусад хууль тогтоогчидтой харилцах явдал юм. Тухайн улсын хувьд жижиг парламенттай байх нь хууль тогтоогчид хоорондын харилцааны сувгийг багасгаж, улмаар хууль тогтоох чиг үүргийг хялбарчлах боловч сонгогчидтой харилцах сувгийг нэмэгдүүлдэг. Эсрэгээрээ том парламенттай байх нь сонгогчидтой харилцах сувгийг хумих ба төлөөллийг “сайжруулах” боловч бусад хууль тогтоогчидтой харилцах сувгийг нэмэгдүүлэх замаар хууль боловсруулах үйл явцыг үр ашиггүй болгодог.

Парламентын гишүүдийн зохистой хэмжээг тогтоох “куб язгуурын хууль” (cube root formula)⁴¹⁹-ийг анх 1972 онд Эстонийн улс төр судлаач Рейн Таагепера томьёолсон

⁴¹⁸ Electoral Systems. Parliamentary Size. ACE, The Electoral Knowledge Network.
<http://aceproject.org/electoral-advice/archive/questions/replies/760379812>

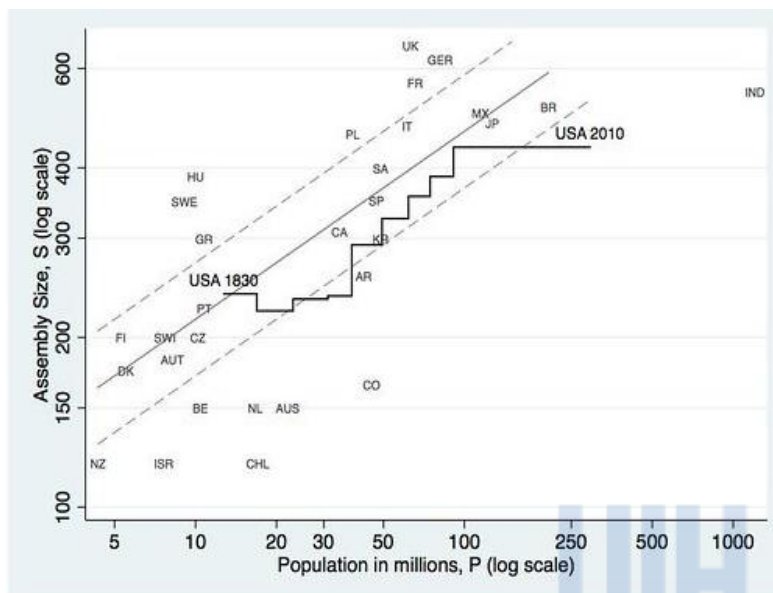
⁴¹⁹ Parliaments Shapes and Sizes, Raphael Godefroy and Nicolas Klein* January 6, 2017.
<https://nicolasklein.com/data/documents/parliaments010617.pdf>

байдаг. Энэ нь парламентын гишүүдийн тоо нь хүн амын тооноос куб язгуур гаргасан тоотой ойролцоо байвал зохимжтой гэсэн үзэл санаа бөгөөд (Taagepera, 1972; Taagepera and Shugart, 1989; Taagepera and Recchia, 2002; Taagepera, 2007) төлөөллийн пропорционал хэмжээ алдагдахаас сэргийлэхэд чиглэгдсэн байна (Lijphart 2012).⁴²⁰

Практикт парламентын гишүүдийн тоог тогтоох ерөнхий/нийтлэг томъёолол байхгүй. Парламентын хэмжээ буюу гишүүдийн тоо нь тухайн улс орны нөхцөл байдал, хөгжлийн түвшингээс хамааран янз бүр байх ба парламентын гишүүдийн зохистой тоо хэмжээг тогтооход тухайн улсын парламентын түүхэн уламжлал, улс орны хэмжээ, хүн амын хэмжээ (сонгуулийн эрх бүхий иргэний тоо болон бичиг үсэг мэддэг хүний тоо), газар зүй, нутаг дэвсгэр, засаг захиргааны нэгжүүдийн тоо зэрэг нь нөлөөлөх хүчин зүйлүүд байж болох юм.⁴²¹

Улс орнуудын парламентын гишүүдийн тоог хүн амын хэмжээтэй харьцуулбал (куб язгуурын хуулиар) дараах байдалтай байна:

Зураг 3. Парламентын гишүүдийн тоог хүн амын хэмжээтэй харьцуулсан байдал

- Парламентын гишүүдийн тоо хэт өндөр улс орнууд (тухайлбал, Франц, Итали, Герман, Их Британи, Швед г.м. Эндээс Францыг авч үзвэл, Үндэсний Ассамблей болон Сенат нийлээд 898 гишүүнтэй байх ба куб язгуурын

⁴²⁰ Explaining reforms of assembly sizes, Reassessing the cube root law relationship between population and assembly size, Kristof Jacobs, Institute of Management Research, Radboud University (NL) Simon Otjes, Documentation Centre Dutch Political Parties, University of Groningen (NL) <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/3bc100be-56fe-4efc-8d8c-a1f0b85e7f24.pdf>

⁴²¹ Electoral Systems. Parliamentary Size. ACE, The Electoral Knowledge Network. <http://aceproject.org/electoral-advice/archive/questions/replies/760379812>
Formula for the number of Members of Parliament? ACE, The Electoral Knowledge Network, June 24, 2013. <http://aceproject.org/main/english/es/esc03.htm>

хуулиар зохистой тоо хэмжээ нь 405 байгаа юм. Италийн хувьд зохистой хэмжээ 395 байх бол практик дээр 951 гишүүнтэй байна);

- Парламентын гишүүдийн тоо зохистой хэмжээтэй ойролцоо улс орнууд (Испани, Дани, Швейцар, Португал, Мексик г.м.);
- Парламентын гишүүдийн тоо хэт цөөн улс орнууд (Колумби, Чили, Энэтхэг, Австрали, Нидерланд, Израил, АНУ г.м.).

Аж үйлдвэр өндөр хөгжсөн орнуудад ардчилсан төлөөллийг судлахад тухайн улсын хүн амын болон парламентын төлөөллийн тоо хоорондын куб язгуурын үндсийг дараах байдлаар тооцно:

$$S = P^{1/3}$$

Энд “**S**” нь парламент (эсхүл парламентын доод танхим)-ын суудал, харин “**P**” нь улсын нийт хүн ам болно. Хөгжиж буй орнуудын хувьд энэхүү энгийн тооцоогоор парламент дахь төлөөллийн тоог гарсан байна. Үнэн хэрэгтээ энд нийт хүн амын тоо бус, харин “**Pa**” буюу “идэвхтэй” хүн амын тоо чухал юм. Идэвхтэй хүн ам нь зах зээлийн эргэлтэд оролцож болох бөгөөд ингэснээр улс төрийн төлөөллийг эрэлхийлж болох хэсэг гэж тооцож болно:

$$Pa = PLW$$

Энд “**L**” нь хүн амын бичиг үсэгт тайлагдсан хувь, “**W**” нь хүн амын хөдөлмөрийн насны хувь болно. Иймд хэрэв 10 сая хүн амтай, тэдгээрийн 90% нь бичиг үсэгт тайлагдсан, 55% нь хөдөлмөрийн насных бол “**Pa**” буюу “идэвхтэй” хүн амын тоо 4,950,000 болно.

$$Pa = 10,000,000 \times .90 \times .55 = 4,950,000$$

Харин 10 сая хүн амтай, тэдгээрийн 55% нь хөдөлмөрийн насны хүн, харин бичиг үсэгт тайлагдсан байдал нь зөвхөн 75% байсан бол идэвхтэй хүн амын тоо нь 4,125,000 болно.

$$Pa = 10,000,000 \times .75 \times .55 = 4,125,000$$

Хөгжингүй орнуудад идэвхтэй болон нийт хүн амын хооронд ялгаа бага байдаг боловч хөгжиж буй орнуудад том ялгаатай байж болно.

Бүх улсуудыг парламентын хамт судлахад идэвхтэй хүн амын тоо болон парламентын суудлын тооны хооронд дараах харьцаа илэрсэн байна:

$$S = (2Pa)^{1/3}$$

Дээрх хоёр жишээг авч үзвэл, 4,950,000 идэвхтэй хүн амтай улсын парламент нь 215 гишүүнтэй байхаар тооцох бол 4,125,000 идэвхтэй хүн амтай улсын парламент нь 202 гишүүнтэй байхаар тооцож байна.

Энэхүү тэгшитгэлээр тооцоолоход цөөн тооны улсуудад тооцоолсон хэмжээнээс 2 дахин олон, эсхүл талаас бага тооны парламентын суудалтай байна. Тэгэхээр тухайн тэгшитгэлийг тухайн улс орны идэвхтэй хүн амын тодорхойлогдох боломжтой бол тухайн орны чуулганы тохиромжтой хэмжээг урьдчилан таамаглах боломжтой гэж үзэж байна.

2.2. Парламентын нэг танхимтай улс орнуудын хүн амын тоог парламентын гишүүдийн тоонд харьцуулсан байдал

Судалгааны энэ хэсэгт парламентын нэг танхимтай 140 улсыг хамруулав. Эдгээр улсын хүн амын тоог парламентын гишүүдийн тоонд харьцуулан, мөн парламентад нэг гишүүний төлөөлөх иргэдийн тоог 8 багц болгон хүснэгтээр харуулав.

Судалгаанд хамрагдсан нийт 140 улсын 31 улсад парламентын нэг гишүүн нь 20.001-50.000 иргэнийг төлөөлж байгаа нь хамгийн их буюу 22.1 хувийг эзэлж байна. Дөрвөн улсад парламентын нэг гишүүн нь 200.001-ээс дээш иргэнийг төлөөлж байгаа нь хамгийн бага буюу 2.9 хувийг эзэлж байна.

Хүснэгт 4. Парламентын нэг танхимтай улсуудын хүн амын тоо

Д/д	Иргэдийн тоо	Улсын тоо	Эзлэх хувь
1.	200.001-ээс дээш	4	2.9
2.	100.001-200.000	16	11.4
3.	50.001-100.000	25	17.9
4.	20.001-50.000	31	22.1
5.	10.001-20.000	15	10.7
6.	5.001-10.000	10	7.1
7.	1.001-5.000	24	17.1
8.	1.000 хүртэл	15	10.7

Харин ойролцоо үзүүлэлттэй 2 багц улсыг авч үзвэл, 25 улсад (17.9 хувь) парламентын нэг гишүүн нь 50.001-100.000 иргэнийг, 24 улсад (17.1 хувь) парламентын нэг гишүүн нь 1.001-5.000 иргэнийг тус тус төлөөлж байна.

Хүснэгт 5. Парламентын нэг танхимтай улс орнуудын хүн амын тоог парламентын гишүүдийн тоонд харьцуулсан байдал

Д/д	Улсын нэр	Хүн амын тоо	Гишүүдийн тоо	Нэг гишүүний төлөөлөх иргэдийн тоо
1. 200.001-ээс дээш иргэдийг				
1.	Бангладеш	166,280,712	300	554,269
2.	Иран	80,840,713	290	278,761
3.	Перу	30,147,935	130	231,907
4.	Хятад	1,355,692,576	2,980	454,930
2. 100.001-200.000 иргэдийг				
5.	Арабын Нэгдсэн Эмират	5,628,805	40	140,720
6.	Бенин	10,160,556	83	122,416
7.	Буркина Фасо	18,365,123	127	144,607
8.	Венесуэл	28,868,486	165	174,961
9.	Вьетнам	93,421,835	500	186,844
10.	Гвиней	11,474,383	114	100,652
11.	Египет	86,895,099	Доод тал нь 450	193,100
12.	Ирак	32,585,692	325	100,264
13.	Мали	16,455,903	160	102,849
14.	Нигер	17,466,172	113	154,568
15.	Өмнөд Солонгос	49,039,986	300	163,467
16.	Саудын Араб	27,345,986	150	182,307
17.	Танзани	49,639,138	357	139,045

18.	Турк	81,619,392	600	136,032
19.	Хонгконг	7,112,688	70	101,610
20.	Эквадор	15,654,411	137	114,266
3. 50.001-100.000 иргэдийг				
21.	Азербайжан	9,686,210	125	77,490
22.	Ангол	19,088,106	220	86,764
23.	Гана	25,758,108	275	93,666
24.	Гватемал	14,647,083	158	92,703
25.	Замби	14,638,505	158	92,649
26.	Израил	7,821,850	120	65,182
27.	Коста-Рика	4,755,234	57	83,425
28.	Лаос	6,803,699	132	51,543
29.	Малави	17,377,468	193	90,039
30.	Мозамбик	24,692,144	250	98,769
31.	Никарагуа	5,848,641	92	63,572
32.	Панам	3,608,431	71	50,823
33.	Папуа Шинэ Гвиней	6,552,730	111	59,034
34.	Сенегал	13,635,927	150	90,906
35.	Сингапур	5,567,301	87	63,992
36.	Сири	17,951,639	250	71,807
37.	Того	7,351,374	91	80,784
38.	Төв Африк	5,277,959	105	50,266
39.	Тунис	10,937,521	217	50,403
40.	Уганда	35,918,915	375	95,784
41.	Украин	44,291,413	450	98,425
42.	Хондурас	8,598,561	128	67,176
43.	Чад	11,412,107	188	60,703
44.	Шри Ланка	21,866,445	225	97,184
45.	Эль Сальвадор	6,125,512	84	72,923
4. 20.001-50.000 иргэдийг				
46.	Албани	3,020,209	140	21,573
47.	Армени	3,060,631	Доод тал нь 101	23,364
48.	Болгар	6,924,716	240	28,853
49.	Ботсвана	2,155,784	63	34,218
50.	Гамби	1,925,527	53	36,331
51.	Грек	10,775,557	300	35,919
52.	Гүрж	4,935,880	150	32,906
53.	Дани	5,569,077	179	31,112
54.	Катар	2,123,160	45	47,181
55.	Киргиз	5,604,212	120	46,702
56.	Коморос	766,865	33	23,238
57.	Кувейт	2,742,711	65	42,196
58.	Латви	2,165,165	100	21,652
59.	Лебанон	5,882,562	128	45,958
60.	Ливи	6,244,174	200	31,221
61.	Мавритани	3,516,806	146	24,087
62.	Молдова	3,583,288	101	35,478
63.	Монгол	3,357,542⁴²²	76	44,178
64.	Норвег	5,147,792	169	30,460
65.	Португал	10,813,834	230	47,017
66.	Серби	7,209,764	250	28,839
67.	Словак	5,443,583	150	36,291
68.	Сьерра Леон	5,743,725	124	46,320
69.	Туркменистан	5,171,943	125	41,376

⁴²² 2020 оны Монгол Улсын хүн амын тоо. Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан.

70.	Унгар	9,919,128	199	49,845
71.	Финланд	5,268,799	200	26,344
72.	Хойд Солонгос	24,851,627	687	36,174
73.	Хорват	4,470,534	151	29,606
74.	Швед	9,723,809	349	27,862
75.	Шинэ Зеланд	4,401,916	120 usually	36,682
76.	Эритрей	6,380,803	150	42,539
5. 10.001-20.000 иргэдийг				
77.	Бруней	422,675	33	12,808
78.	Гайана	735,554	65	11,316
79.	Гвиней-Бисау	1,693,398	102	16,602
80.	Гуам	161,001	15	10,733
81.	Жибути	810,179	65	12,464
82.	Кипр	1,172,458	80	14,656
83.	Косово	1,859,203	120	15,493
84.	Куба	11,047,251	612	18,051
85.	Литви	2,848,000	141	19,863
86.	Мавритус	1,331,155	70	19,017
87.	Макао	587,914	33	17,816
88.	Македони	2,091,719	123	17,006
89.	Соломоны арлууд	609,883	50	18,064
90.	Суринам	573,311	51	11,241
91.	Эстони	1,257,921	101	12,455
6. 5.001-10.000 иргэдийг				
92.	АНУ-ын Виржин арлууд	104,170	15	6,945
93.	Аруба	110,663	21	5,270
94.	Вануату	266,937	52	5,133
95.	Зүүн Тимор	1,201,542	52-оос 65	9,242
96.	Исланд	317,351	63	5,037
97.	Кабо-Верде	538,535	72	7,480
98.	Люксембург	520,672	60	8,678
99.	Микронез	105,681	14	7,549
100.	Монтенегро	650,036	81	8,025
101.	Фижи	903,207	50	8,769
7. 1.001-5.000 иргэдийг				
102.	Ангуилла	16,086	11	1,462
103.	Андорра	85,458	Доод тал нь 28	3,052
104.	Гибралтар	29,185	18	1,621
105.	Гринланд	57,728	31	1,862
106.	Гуэрнсей	65,849	45	1,463
107.	Доминик	73,449	32	2,295
108.	Жерси	96,513	58	1,664
109.	Кеймен арлууд	54,914	21	2,615
110.	Кирибати	104,488	46	2,271
111.	Лихтенштайн	37,313	25	1,493
112.	Мальдив	393,595	85	4,631
113.	Мальта	412,655	65	3,174
114.	Маршаллын арлууд	70,983	33	2,151
115.	Монако	30,508	24	1,271
116.	Самоа	196,628	49	4,013
117.	Сан Китс-Невис	51,538	14	3,681
118.	Сан Мартин	31,530	23	1,371
119.	Сан-Томе ба Принсипи	190,428	55	3,462
120.	Сейшелийн арлууд	91,650	34	2,696

121.	Сент-Винсент ба Гренадин	102,918	21	4,901
122.	Синт-Мартен	39,689	15	2,646
123.	Теркс-Кайкосын арлууд	49,070	19	2,583
124.	Тонга	106,440	26	4,094
125.	Шинэ Каледониа	267,840	54	4,960
8. 1000 хүртэл иргэдийг				
126.	Ватикан	842	7	120
127.	Вуоллис-Футуна	15,561	20	778
128.	Кокос арлууд	596	7	85
129.	Крисмас арлууд	1,530	9	170
130.	Монцеррат	5,215	11	474
131.	Науру	9,488	19	499
132.	Ниуэ	1,190	20	60
133.	Норфолкын арлууд	2,210	9	246
134.	Питкэрн арлууд	48	10	5
135.	Сан Бартелеми	7,267	19	382
136.	Сан Марино	32,742	60	546
137.	Сан Хелена	7,776	17	457
138.	Сан-Пьер Микүэллон	5,716	19	301
139.	Токелау	1,337	20	67
140.	Тувалу	10,782	15	719

Монгол Улсын хувьд, Улсын Их Хурал (УИХ)-ын нэг гишүүн нь 20.001-50.000 иргэнийг төлөөлж байгаа багцад хамаарч байна.

Монгол Улс 1990 оноос хойш төрийн эрх барих дээд байгууллага болох Улсын Их Хурлыг найман удаа бүх нийтийн, шууд, чөлөөт, ардчилсан сонгуулиар байгуулаад байна.

Манай улсын нийт хүн ам 1992 онд 2,115.0 мянган байсан бол 2020 онд 3,296.9 мянга болж 52 хувиар өссөн байна. Энэ нь:

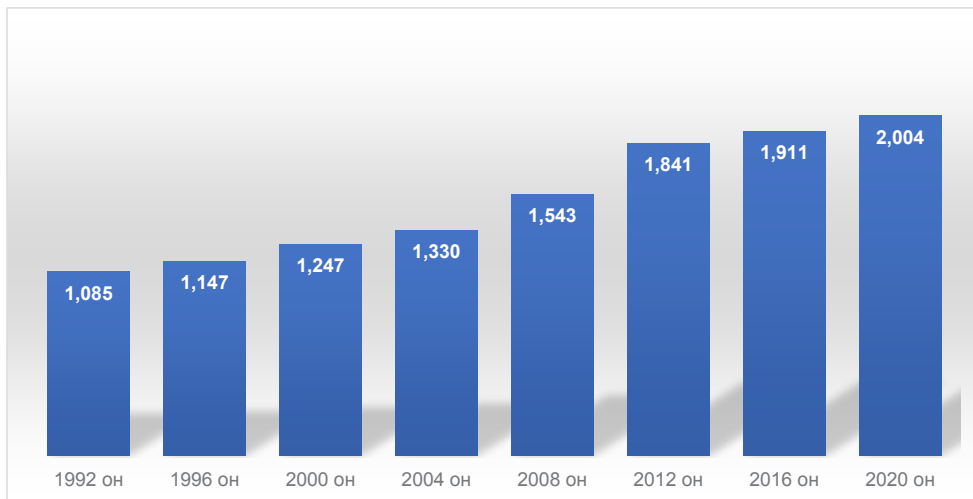
- 1992 онд УИХ-ын нэг гишүүн 29.145 иргэнийг төлөөлж байсан;
- 2020 онд УИХ-ын нэг гишүүн 44.178 иргэнийг төлөөлж байсан.

Харин сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн хүний тоо 1992 онд УИХ-ын анхны сонгуулийг явуулснаас хойш 2020 онд 85 хувиар өссөн байна. Энэ нь:

- 1992 онд УИХ-ын нэг гишүүн 14.368 иргэнийг төлөөлж байсан;
- 2020 онд УИХ-ын нэг гишүүн 26.368 иргэнийг төлөөлж байсан.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Зураг 4. Сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн хүний тооны өсөлт, мянган хүн

Эх сурвалж: Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан.

ХАВСРАЛТ

Дэлхийн улсуудын сонгуулийн тогтолцоо (хууль тогтоох дээд байгууллагын сонгуулийн систем, гишүүдийн тоо)⁴²³

Улсын нэр	Хамгийн сүүлд явагдсан сонгуулийн огноо	Сонгуулийн тогтолцоо	Хууль тогтоох дээд байгууллагын сонгуулийн тогтолцоо	Шатлал	Хууль тогтоох дээд байгууллагын гишүүдийн тоо (шууд сонгогддог)	Хууль тогтоох дээд байгууллагын гишүүдийн тоо
Австрали	2019	Олонхыг төлөөлөх	AV	1	151	151
Австри	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	3	183	183
Азербайжан	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	125	125
Албани	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	140	140
Алжир	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	407	407
Ангилья	2020	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #BV	2	11	13
Ангол	2017	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	220	220
Андорра	2019	Холимог	Parallel	2	28	28
Антигуа ба Барбуда	2014	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	17	17
АНУ	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	435	435
АНЭУ	2019		Шууд сонгуульгүй			
Аргентин	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	257	257
Армени	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	107	107
Аруба	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	21	21
Афганистан	2018	Бусад	SNVT	1	250	250
Бангладеш	2018	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	300	350
Барбадос	2022	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	30	30
Бахам	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	39	39
Бахрейн	2018	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	40	40
Беларусь	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	110	110
Белиз	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	31	31
Бельги	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	150	150
Бенин	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	83	83
Бермуда	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	36	36
БНАКонго Улс	2018	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #List PR	H	500	500
БНКонго Улс	2017	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	151	151
Болгар	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	240	240
Боливи	2020	Холимог	MMP	3	130	130
Босни-Херцеговин	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	42	42
Ботсвана	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	57	63
Бразил	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	513	513
Бруней	2017		Шууд сонгуульгүй			
Буркина Фасо	2020	Хувь тэнцүүлэн	List PR	2	127	127

⁴²³ <https://www.idea.int/data-tools/world-view/44>

		хуваарилах				
Бурунди	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	100	124
Бутан	2018	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	47	47
Вануату	2020	Бусад	SNTV	H	52	52
Ватикан	2017		Шууд сонгуульгүй			
Венесуэл	2020	Холимог	Parallel	2	277	280
Виргинийн Арлууд	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	2	13	13
Вьетнам	2021	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	500	500
Габон	2018	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	143	143
Гамби	2022	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	53	58
Гана	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	275	275
Гватемал	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	160	160
Гайана	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	65	65
Гвиней	2020	Холимог	Parallel	2	114	114
Гвиней-Бисау	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	102	102
Герман	2021	Холимог	MMP	2	736	736
Гернси	2020	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	38	40
Гибралтар	2019	Бусад	LV	1	17	17
Гондурас	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	128	128
Грек	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	300	300
Гренада	2018	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	15	15
Гренланд	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	31	31
Гүрж	2020	Холимог	Parallel	2	150	150
Гэгээн Елена Арал	2021	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	12	15
Дани	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	179	179
Доминик	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	21	32
Доминикан	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	3	190	190
Египет	2020	Олонхыг төлөөлөх	#TRS #PBV	2	568	596
Жерси	2014	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #BV	H	49	49
Жибути	2018	Холимог	MMP	1	65	65
Замби	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	156	167
Зимбабве	2018	Холимог	Parallel	2	270	270
Зүүн Тимор	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	65	65
Израил	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	120	120
Индонез	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	575	575
Ирак	2021	Олонхыг төлөөлөх	SNTV	1	329	329
Иран	2020	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	290	290
Ирланд	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	STV	1	159	160
Исланд	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	63	63
Испани	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	350	350

Итали	2018	Холимог	Parallel	2	630	630
Их Британи	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	650	650
Йемен	2003	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	301	301
Йордан	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	130	130
Кабо Верде	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	72	72
Казахстан	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	98	107
Кайманы Арлууд	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	19	19
Камбож	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	125	125
Камерун	2020	Олонхыг төлөөлөх	List PR	H	180	180
Канад	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	338	338
Катар	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	30	45
Кени	2017	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	2	337	350
Кипр	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	56	56
Кипр (Хойд)	2022	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	50	50
Киргиз	2021	Холимог	Parallel	2	90	90
Кирибати	2020	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	44	46
Колумби	2022	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	166	166
Коморос	2020	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	24	33
Косово	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	120	120
Коста Рика	2022	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	57	57
Кот д'Ивуар	2021	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #PBV	H	255	255
Куба	2018	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	612	612
Кувейт	2020	Бусад	SNTV	1	50	65
Куйкин Арлууд	2018	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	24	24
Лаос	2021	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	164	164
Латви	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	100	100
Лесото	2017	Холимог	MMP	2	120	120
Либериа	2017	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	73	73
Ливан	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	128	128
Ливи	2014	Холимог	Parallel	3	200	200
Литва	2020	Холимог	Parallel	2	141	141
Лихтенштайн	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	25	25
Люксембург	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	60	60
Маврики	2019	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	62	70
Мавритани	2018	Холимог	Parallel	3	157	157
Мадагаскар	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах болон Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #List PR	1	151	151
Малави	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	193	193
Малайз	2018	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	222	222
Мали	2020	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	147	147
Мальдив	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	87	87

Мальта	2022	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	STV	1	67	67
Марокко	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	395	395
Маршаллын Арлууд	2019	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #BV	H	33	33
Мексик	2021	Холимог	MMP	2	500	500
Микронез	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	2	14	14
Мозамбик	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	250	250
Молдова	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	101	101
Монако	2018	Холимог	Parallel	2	24	24
Монгол	2020	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	76	76
Монтенегро	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	81	81
Монцеррат	2019	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	9	11
Мьянмар	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	330	440
Мэн Арал	2021	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	24	24
Намиби	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	96	96
Науру	2019	Бусад	Modified BC	1	19	19
Непал	2017	Холимог	Parallel	2	275	275
Нигер	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	H	171	171
Нигери	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	360	360
Нидерланд	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	150	150
Нидерландын Антилын Арлууд	2010	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	22	22
Никарагуа	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	90	90
Ниуэ	2020	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #BV	2	20	20
Норвег	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	169	169
Оман	2019	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #BV	H	86	86
ОХУ	2021	Холимог	Parallel	2	450	450
Өмнөд Африк	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	400	400
Өмнөд Солонгос	2020	Холимог	MMP	2	300	300
Өмнөд Судан	2016	Шилжилтийн	Шилжилтийн			
Пакистан	2018	Холимог	Parallel	2	342	342
Палау	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	16	16
Палестин	2006	Холимог	Parallel	2	132	132
Панам	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	#FPTP #List PR	H	71	71
Папуа Шинэ Гвиней	2017	Олонхыг төлөөлөх	AV	2	111	111
Парагвай	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	80	80
Перу	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	130	130
Питкэрний Арлууд	2005	Бусад	SNTV	1	6	8
Польш	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	460	460
Португал	2022	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	230	230
Руанда	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	53	80

Румын	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	312	329
Самоа	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	51	51
Сан Марино	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	60	60
Сан Томе ба Принсип	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	55	55
Саудын Араб	2021		Шууд сонгуульгүй			
Сейшелийн Арлууд	2020	Холимог	Parallel	2	35	35
Сенегал	2017	Холимог	Parallel	3	165	165
Сент Винсент ба Гренадин	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	15	23
Сент Китс ба Невис	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	11	15
Сент Люсия	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	17	17
Серби	2022	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	250	250
Сингапур	2020	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #PBV	H	93	104
Сири	2020	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	250	250
Словак	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	150	150
Словени	2022	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	90	90
Соломоны Арлууд	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	50	50
Сомали	2022		Шууд сонгуульгүй			
Судан	2015	Холимог	Parallel	3	450	450
Суринам	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	51	51
Сьерра Леон	2018	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	132	146
Тажикистан	2020	Холимог	Parallel	2	63	63
Тайвань	2020	Холимог	Parallel	3	113	113
Тайланд	2019	Холимог	MMP	2	500	500
Танзани	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1		
Того	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	91	91
Токелау	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	22	22
Тонга	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	17	26
Төв Африкийн БНУ	2020	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	140	140
Тринидад ба Тобаго	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	41	41
Тувалу	2019	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	16	16
Тунис	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	217	217
Турк	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	600	600
Туркменистан	2018	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	125	125
Туркс ба Кайкосын Арлууд	2021	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #BV	2	15	19
Уганда	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	499	529
Узбекистан	2019	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	150	150
Украин	2019	Холимог	Parallel	2	424	424
Унгар	2022	Холимог	MMP	2	199	199
Уругвай	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	99	99
Фижи	2018	Хувь тэнцүүлэн	List PR	1	51	51

		хуваарилах				
Филиппин	2019	Холимог	Parallel	2	306	306
Финланд	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	200	200
Фолклендын Арлууд	2021	Олонхыг төлөөлөх	BV	1	8	8
Франц	2017	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	577	577
Хаити	2021	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1		
Хойд Македон	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	120	120
Хойд Солонгос	2005	Олонхыг төлөөлөх	TRS	1	687	687
Хорват	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	151	151
Хятад	2017		Шууд сонгуульгүй			
Чад	2011	Олонхыг төлөөлөх	#FPTP #PBV #List PR	H	188	188
Чех	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	200	200
Чили	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	155	155
Швед	2018	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	349	349
Швейцар	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	200	200
Шинэ Зеланд	2020	Холимог	MMP	3	120	120
Шри Ланка	2020	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	225	225
Экватор	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	3	137	137
Экваторын Гвиней	2017	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	100	100
Эль Сальвадор	2021	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	1	84	84
Энэтхэг	2019	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	543	545
Эритрей	2017		Шууд сонгуульгүй			
Эсватини	2018	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	59	70
Эстони	2019	Хувь тэнцүүлэн хуваарилах	List PR	2	101	101
Этиоп	2021	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	547	547
Ямайка	2020	Олонхыг төлөөлөх	FPTP	1	63	63
Япон	2021	Холимог	Parallel	2	465	465

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Taagepera, Rein. 1973. "Seats and Votes: A Generalization of the Cube Law of Elections." *Social Science Research* 2:257-275. 29 Theil, H. 1969. "The Cube Law Revisited."
- Parliaments Shapes and Sizes, Raphael Godefroy and Nicolas Klein* January 6, 2017 <https://nicolasklein.com/data/documents/parliaments010617.pdf>
- Explaining reforms of assembly sizes, Reassessing the cube root law relationship between population and assembly size, Kristof Jacobs, Institute of Management Research, Radboud University (NL) Simon Otjes, Documentation Centre Dutch Political Parties, University of Groningen (NL) <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/3bc100be-56fe-4efc-8d8c-a1f0b85e7f24.pdf>
- <http://aceproject.org/electoral-advice/archive/questions/replies/760379812>
- <https://www.idea.int/data-tools/world-view/44>
- Formula for the number of Members of Parliament? ACE, The Electoral Knowledge Network, June 24, 2013. <http://aceproject.org/main/english/es/esc03.htm>
- <https://fruitsandvotes.wordpress.com/category/electoral-rules/cube-root-law/>
- Electoral Systems. Parliamentary Size. ACE, The Electoral Knowledge Network. <http://aceproject.org/electoral-advice/archive/questions/replies/760379812>
- <https://voxeu.org/article/optimal-number-representatives-democracy>
- Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан.
- Сонгуулийн тогтолцоо, ангилал болон сонгуулийн тогтолцоог Үндсэн хуульдаа тусгасан орнуудын талаарх лавлагаа. СТ-19/419. УИХ-ын Тамгын газрын Судалгаа, мэдээлэл, лавлагааны алба. 2019 он.
- Төлөөллийн эрх мэдлийн байгууллагын төлөөллийн тоог тогтоох, тооцох зарчмын талаарх лавлагаа (куб язгуурын хууль). СТ-19/418. УИХ-ын Тамгын газрын Судалгаа, мэдээлэл, лавлагааны алба. 2019 он.
- Парламентын нэг танхимтай улс орнуудын хүн амын тоог парламентын гишүүдийн тоонд харьцуулсан байдал. СТ-19/417. УИХ-ын Тамгын газрын Судалгаа, мэдээлэл, лавлагааны алба. 2019 он.